

Anadolu'da Bizans Feodalizasyonunun Somut Bir İfadesi: Marmaris Selimiye Kalesi ^a

 HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER ^b

Geliş Tarihi: 08.03.2019 | Kabul Tarihi: 20.04.2019

Öz: Batı Anadolu, özellikle sahil şeridi ve yaşama elverişli toprakları ile kesintisiz bir kentleşme serüvenine sahip olmuştur. İlk kentleşme eğilimlerinden itibaren, kurulan yerleşimler kale ve surlar ile koruma altına alınmıştır. Kentin kalbi niteliğinde olan kaleler, bazen kent merkezini oluştururken değişen siyasi ve ekonomik dengelere, idari sınırlara göre sürekli inşa edilmiştir. Tüm bu gelişmeler, Bizans hakimiyetindeki Batı Anadolu kıyılarında denizden gelebilecek olası bir saldırıya karşı mevzi- lenmiş örgütlü bir savunma hattının oluşmasına olanak vermiştir. Çalışma konumuzu oluşturan Marmaris Selimiye Kalesi, Akdeniz'den başlayıp Ege'ye uzanan deniz yolu üzerinde gemilerin sığınabileceği, demir atabileceği uygun savunma koşullarına sahip olmasının yanı sıra "Bizans'ın Feodalizasyonu" (1204-1453) olarak tanımlanan bir süreçte hem akınlara önlem olarak hem de köylü kırsalı ve deniz ticaretini kontrol altında tutmak için inşa edilmiş bir kale örneği olması açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada kalelerin, savunma odaklı inşa edilmiş yapılar olmanın dışında, ticari ve ekonomik kontrol mekanizmasına ve aynı zamanda yöneten ve yönetileni temsil eden sosyolojik önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, kentleşme, savunma mimarisi, kale, Bizans feodalizasyonu.

^a Bu çalışma, *Tarihsel Süreçte Batı Anadolu Sahil Şeridi Kalelerinin Oluşumu ve Gelişimi* adlı doktora tezinin bir bölümünün geliştirilmiş halidir.

^b Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
hazalceylanozturker@gmail.com

A Concrete Expression of the Byzantine Feodalization in Anatolia: Marmaris Selimiye Castle

Abstract: Western Asia has had an uninterrupted urbanization adventure with its coastline and its habitable land. Settlements have been protected by fortresses and fortifications from the first tendencies of urbanization. The fortresses which are the hearts of the cities were constructed continuously according to the changing political and economic balances and administrative boundaries. All these developments have led to the formation of an organized defense line on the coasts of Western Anatolia under the Byzantine rule against a possible attack from the sea. Marmaris Selimiye Castle which forms our working position has suitable defense conditions in which ships can take shelter on the sea route starting from the Mediterranean and towards the Aegean Sea, as well as in a process defined as Feudalization of Byzantium gem (1204-1453). it is also very important for the peasant countryside to be an example of a fortress built to keep the sea trade under control. In this study, it was tried to draw attention to the commercial and economic control mechanism as well as the sociological importance representing the ruler and the being ruled besides being defensive-oriented structures.

Keywords: Western Anatolia, urbanization, defense architecture, castle, Byzantine feudalization.

© Öztürker, Hazal Ceylan. "Anadolu'da Bizans Feodalizasyonunun Somut Bir İfadesi: Marmaris Selimiye Kalesi." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2019), 157-175.

Giriş

Ege Denizi çevresinde gelişen ilk düzenli kent planlamasına yönelik girişimler, Küçük Asya'nın Batı sahil şeridinde ortaya çıkmıştır.¹ "Polis" olarak isimlendirilen Yunan şehir devletleri, deniz kavimleri göçüyle Ege denizi üzerinden Batı Anadolu kıyılarına yerleşen kavimlerin yerleşmesi ile kurulmuştur. Nitelikli bir kentleşmeye uygun olarak verimli araziler üzerine kurulan yerleşimler, gelişmiş mimari teknikler ile inşa edilmiş güçlü şehir surlarına ve düzenli bir şehir planına sahiptir.² Yeni kurulan kentlerde nüfusun düzenli olarak artış göstermesiyle ve gelişen ticari ilişkiler ile birlikte savunma ihtiyacı artan kentlerde sur yapımına ayrıcalıklı bir önem verilmiştir.³

Büyük İskender'in M.Ö. 334 - 325'te Perslere karşı galip gelmesinin ardından, Batı Anadolu'daki stratejik öneme sahip liman kentlerinin de yönetimini devralmış ve Helenistik Dönem başlamıştır.⁴Helenistik Dönemde, şehirlerin elde tutulması ve korunması ön planda tutularak pek çok kale inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca olası bir saldırıya karşı şehirlerin etrafında topografyaya bağlı olarak gelişen, şehir surları ile güvenli garnizon alanlar yaratmak hedeflenmiştir. Helenistik dönem de savunma mimarisi, aristokrat ve soyluların yanı sıra üst düzey yönetici askerlerin barındığı Akropoller de kaleler inşa edilirken, akropollerin etrafında gelişen şehir ise dörtgen veya dairesel kulelerle desteklenen şehir surları ile ikinci bir savunma hattı oluşturulmuştur.⁵

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ile Anadolu'da Doğu Roma hakimiyetinin başladığı bilinmek-

¹ E.J. Owens, Yunan ve Roma Dünyasında Kent,(Çev.Cana Nilşel), Homer Kitabevi, İstanbul 2000, s. 31

² A. W. Lawrence, *Greek Aims In Fortification* Oxford 1979, s.30.

³ Robert Lorentz Scranton, *Greek Walls*, The American School Of Classical Studies At Athens, Massa Chusetts Harvard University Press, Cambridge 194. s.3.

⁴ Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.43

⁵ A. W. McNicol, *Hellenistic Fortifications From The Aegean To The Euphrates*, Clarendon Press. Oxford, Newyork 1997, s.1.

tedir.⁶ M.S. 395'te Doğu Roma İmparatorluğu, Helenistik kültür ile Hristiyanlık inancının Roma devlet şekli ile bileşkesinden oluşan sentezin bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁷ Bu iki kültürün birleşimi olan yeni üslup, şehirlerin ve kalelerin inşa politikaları üzerinde de son derece etkili olmuştur.

Helenistik dönem kentlerinde ortaya çıkan geometrik planlama düzeni Bizans kentlerinde görülememekte bunun yerine yeni kentler topografyaya göre şekillenmektedir. Özellikle Arap akınları ve İran'dan gelen saldırılara karşı şehir surları güçlendirilerek yerleşimler surlar içerisine alınmıştır.⁸ Bizans döneminde, tepe üzerinde ya da deniz kenarında, ticaret yollarını, geçitleri, ovaları ve boğazları kontrol etmek amacıyla önemli stratejik noktalara kaleler inşa edilmiştir. Bu kalelerin topografik özellikler itibarıyla farklı form özelliklerine sahip olmalarına rağmen aynı amaçla inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Bu amaç ise dışarıdan gelen saldırılara karşı kentleri koruyan garnizon alanları oluşturmaktır.

M.S. 5 ve 6. Yüzyıllar arası Erken Bizans'a işaret eden dönem de kent anlamında kullanılan "Polis" sözcüğü sadece Konstantinopolis için kullanılırken geriye kalan yerleşimler "castron" olarak isimlendirilmiştir. Bu sebeple Bizans dönemi kentleşmesi ve savunma anlayışının birebir ilişkide olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Erken Bizans Döneminde, kentleşmenin henüz dağınık köy tipi özelliği gösterdiğini ve "çok parçalı" kent olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem de savunma mimarisi kale olgusundan ziyade yerleşimlerin etrafını çevreleyen dağınık şehir surları inşası tercih edilmiştir. Orta ve Geç Bizans dönemlerinde tercih edilen "kale kent" modeli olarak tanımlanan şehirleşme politikasında ise, siyasi baskılar ve ekonomik dengeler

⁶ Bülent İplikçioğlu, Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları, s.95.

⁷ Abdullah Kaya, "Doğudaki Romanın Bizanslaştığı Devir: I. Justianos Dönemi", CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2013, Cilt: 37, Sayı: 2, s.21.

⁸ Osman Eravşar, "Ortaçağ Anadolu Kentleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, s.334.

⁹ Uğur Tanyeli, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1987, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.17.

dikkate alınarak şehir surları yerine tepelik bir arazi veya deniz kenarında mevzilenmiş kalelerin inşasına yönelim olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma konumuzu oluşturan Marmaris Selimiye kalesi de bu tarihsel kentleşme ve kale mimarisi ilişki ağı içerisinde inşa edilmiş önemli bir örnek niteliğindedir. Batı Anadolu sahil şeridi kıyı yerleşimleri içerisinde olan Marmaris ve ilçeleri, tarım topraklarının ve ihracatının büyük bir bölümü karşılamaktadır. Bu sebeple korunması, savunulması ve kontrol noktası olması açısından birbirleri ile ilişkili çok sayıda kale inşasına olanak vermiş önemli bir stratejik konuma olması niteliğinde çalışma sahası olarak belirlenmiştir. Bu makale konusunda, Marmaris Selimiye Kalesinin mimari plan özellikleri ayrıntıları Bizans kent ve kale mimarisi ilişki ağı içerisinde ile değerlendirilirken, çağdaşları ile benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Marmaris Selimiye Kalesi

Selimiye kalesi, Muğla il merkezine 57 km. uzaklıkta Marmaris ilçesi Selimiye mevkiinde yer almaktadır. Batısında Knidos, kuzeyinde Bybassos, doğu yönünde Kastabos ve kuzeydoğusunda yer alan Hygassos (Hydas) gibi tarihsel süreç içerisinde her dönem önemli olan antik şehirlerin arasında inşa edilmiş stratejik öneme sahip bir savunma mimarisidir.

Konumlanışlarındaki bu pozisyonla savunma hattı içerisinde, Bybassos, Hydas ve Knidos gibi liman kent pozisyonunu her dönem muhafaza etmiş stratejik Antik kentlerin öncü savunma hattında mevzilenmiştir. Marmaris'in coğrafi yapısı ve kıyı şekillerinden kaynaklı olarak çok sayıda korunması gereken koy mevcuttur. Tüm bu tarihsel süreç, savunma hattı, coğrafi kıyı şekilleri dikkate alındığında, Selimiye kalesinin, Batı Anadolu sahil şeridi savunma hattını oluşturan kaleler içerisinde kilit bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. (Foto 1)

Kale, Selimiye koyuna hâkim ve görüş açısı geniş, deniz seviyesinden 30m. yükseklikte tepelik bir arazi üzerinde deniz-

den gelecek olası bir saldırıya karşı konumlanmış, deniz üssü kale niteliğinde inşa edilmiştir. Selimiye koyunda yer alan kale, konumlandığı alan itibari ile, Hisar önü körfezi tarihi limana giden deniz güzergâhı içerisinde kontrol edebilecek bir stratejik bir öneme sahiptir.

Selimiye kalesi, plan özellikleri itibari ile değerlendirildiğinde, inşa edildiği alanın topografyasına uygun ilerleyen surları ile muntazam olmayan bir plan özelliği göstermektedir. Doğu-batı yönünde genişleyen bir plan özelliğine sahip kale, toplamda 500 m² lik bir alan üzerine kurulmuştur. (Çizim)

Selimiye Kalesi, mimari plan özellikleri ve detayları ile değerlendirildiğinde bir kale niteliğinden çok, Ortaçağ Citadellerini (şatolarını) düşündüren bir savunma mimarisi eseridir. İç kale ve deniz içerisinde haberleşme amaçlı bir kuleye sahip olan yapının, kuzey yönünde doğu-batı uzantılı 11 m. uzunluğunda ve 80 cm. duvar kalınlığına sahip bir dış sur sistemine sahip olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde bağlantı noktası bulunmayan dış sur, oldukça harap vaziyettedir. (Foto 2)

Kalenin kuzey yönünden kara bağlantısının devam etmesi ve yapının yer aldığı tepeye ulaşımın daha kolay olması, ana girişin kuzeyde yer alması gibi özellikleri sebebi ile dış sur uygulamasının yapıldığı ve ulaşımın daha kolay olmasından kaynaklı, savunmanın daha zayıf olduğu kuzey yönüne ikinci bir dış sur uygulaması tatbik edilmiştir. Böylece kaleye kuzey yönünden çift çekirdekli bir savunma hattı oluşturulmuştur.

Bizans savunma mimarisi prensibi olarak, kale girişlerinin bulunduğu yönler ve daha çok saldırı gelebileceği öngörülen bölümlere çift savunma hattı oluşturulması için dış sur tatbikatının, tahkimatın artırılmasına yönelik bir mimarlık çabası niteliğinde olduğu bilinmektedir. Kaleye kuzey yönünde oluşturulan dış sur uygulaması ile, kaleye giriş yönünden bir ön mekân kazandırılmış ve bu yönlerde yapıda çift sur anlayışı ile savunmasının arttırıldığı anlaşılmaktadır.

Kalenin ana giriş kapısı kuzey sur üzerinden olup, kuzey-

batı yönüne düşen sur üzerindeki basit bir giriş niteliğinde planlanmış fakat giriş açıklığı belli olan kapı günümüze ulaşmamıştır. Kapının duvar izlerinden ve dönem özelliği göz önüne alınarak anlaşılabilirdiği kadarıyla, kuzey surun kesilmeden doğu yönüne doğru uzatılması ile ana giriş kapısının koruma altına alındığı anlaşılmaktadır.

Selimiye Kalesinin dış cephe özellikleri incelendiğinde, oldukça mütevazı ölçülere sahip olduğu ve surlarının tüm yönlerde ana kayaya üzerine temellendirilerek inşa edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Dış cephesi üzerinden anlaşıldığı kadarıyla, kayalık zemine uyumlu ilerleyen surların, yer yer kırılarak ve dönüt vererek ilerlediği ve ayrıca sur üzerinde mazgal pencerelerinin yer aldığı görülmektedir. Surların ana kaya üzerine inşa edilmesinin, kalenin sağlamlığını arttırmak için tercih edilen bir mimarlık pratiği olduğu düşünülmektedir. (Foto 3)

Kalenin giriş yönünü teşkil eden kuzey sur, 20 m. uzunluğunda olup, batı bölümünde ana giriş açıklığı, doğu yönünde ise kare planlı 4.89 x 4.98 m. ölçülerinde bir adet burç ile desteklenmektedir. Doğu sur, 18 m. ölçülerinde olup yer yer kırılarak kuzeydoğu-güneybatı yönünde devam etmektedir. Surun kalenin inşa edildiği tepelik arazinin var olan coğrafi şartlarında kaynaklı olarak düz bir hat boyunca ilerlemediği ve kesildiği görülmektedir ki, bu da kalenin topografik plan anlayışına sahip olmasına olanak vermektedir.

Batı sur, deniz yönüne mevzilenmiş olan bölümünü oluşturmaktadır. Toplamda 20 m. uzunluğunda, düz bir hat boyunca kesilmeden ilerlemekte ve kuzey ve güney uçlarda dairesel olarak dönüt vererek ilerlediği görülen batı sur, kalenin en yüksek surlarına sahiptir. Kuzey yönüne doğru yaklaşık 7 m. ilerleyen batı sur, giriş yönüne bir bariyer hat oluşturup kesilmektedir. Güney ucunda ise kayalık zeminin de olanak vermesi ile doğu yöne doğru dairesel bir hat çizen sur duvarı, bölünmeden dış cepheden taşkın tutulmuş görüş sahası geniş doğan bir burç oluşumu meydana getirmektedir. Böylece ayrıca bir burç inşasına gerek kalmamış surun biçimlenişi aynı zamanda burç olu-

şumuna olanak sağlamıştır. Savunma mimarisi prensipleri düşünüldüğünde Helenistik dönemden bu yana tercih edilen bir planlamayı Bizans döneminde de geliştirilip kullanıldığı anlaşılabilmektedir. Cephe duvarı üzerinde yer alan gözetleme delikleri ise bu amaçla kullanılıp, inşa edildiğini gözler önüne sermektedir. (Foto 4)

Güney sur, esas itibari ile ana kaya üzerine inşa edilmiş olup, 16 m. boyunca yer yer kırılarak devam etmektedir. Doğu ve batı suru birbirine bağlayan güney surun, batı ve doğu uçlarda, sur duvarının ana kaya zeminin olanak sağladığı ölçüde dışa taşkın tutulması ile burç uygulamasına gerek kalmadan görüş sahası genişletilmiştir. Güney sur da farklılık gösteren önemli bir detay, kayalık alan üzerinde açıklık olması sebebi ile zemini doldurmak yerine surun temelini bağlayıcı bir işlevi olan yuvarlak kemerli bir düzenleme yapılmış olmasıdır. Bu mimari pratikle, hem sur duvarı bölünmeden ilerleyip uygun zemin sağlanmış hem de yük azaltmaya yönelik olarak duvarın ağırlığı sur üzerine dağıtılmıştır. (Foto 5)

Selimiye kalesi surları iç cephe özellikleri ile değerlendirildiğinde, hiçbir yönde surların merdiven kuruluşuna ve seğirdimliğe sahip olmadığı görülmüştür. Seğirdimlik bölümünün önceden var olup günümüze ulaşamamış olma ihtimaline karşı incelemelerde bulunulmuş fakat, herhangi bir duvar izine dahi rastlanılmamıştır. Kalenin surları incelendiğinde 80cm-120 cm arasında değişen duvar kalınlıklarına sahip olduğu tespit edilmiştir.

İç cephe özellikleri ile batı surun üst seviyelerden yıkılmış olduğu ve oldukça harap vaziyette olduğu görülmektedir. Sur üzerinde mazgallar gözetleme deliği niteliğinde yer almaktadır. Alt seviyede mazgal delikleri görülürken, surun üst seviyesinde mazgal açıklıkları yer almaktadır. Ahşap hatlı delikleri iç cephe boyunca yer almaktadır. Buda iki katlı bir düzeneği ve seğirdimlik bölümü olmayan surun, ahşap platformla seğirdimlik oluşturulduğuna işaret etmektedir ki Bizans savunma mimarisi içerisinde, ahşap platformlar kullanılarak askerin burçlar arası

geçiş sağladığı bilinmektedir. Batı Anadolu örnekleri arasında Myus Kalesi ve Bafa Kalelerinde benzer bir biçimlenişi hatırlatır bir özellik olması açısından önem teşkil etmektedir. (Foto 6)

Kale içerisinde yan yana tasarlanmış üç adet dikdörtgen mekânın, kuzey-güney aksında sıralandığı tespit edilmiştir. Bu mekanlar incelendiğinde birbirlerine geçit olanağı veren bölümler olduğu ve kalede surlar arasında geçişi sağlayan birer mekân işlevi de gördüğü anlaşılmaktadır. Mekanların duvarının birbirinden bağımsız olmaması savunmada kapalı bir yüzey elde etme çabasının neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Foto 7)

Kuzey-güney aksında sıralanmış mekanların kuzeyde yer alanı, iç mekân özelliği ile incelendiğinde doğu-batı yönlü uzanan 7.10x3.70 dikdörtgen plan özelliği ortaya koymaktadır. Mekâna giriş, güneybatı köşede bulunan 80 cm. genişliğindeki dikdörtgen formlu basit bir giriş açıklığı ile yapılmaktadır. Kuzeyde yer alan mekâna bitişik ve ortak duvara sahip ikinci mekân ise, 7.10x6.60 m. ebatlarında dikdörtgen bir plana sahip olup, iç mekanında kuzey-güney yönlü bir duvar ile ikiye bölünmüş vaziyettedir. Bu iki mekânın birbiri arasında geçit sağlayan ve kalenin surları arasında geçiş olanağı yaratan doğu ve batı duvarları üzerinde basit giriş açıklıkları yer almaktadır.

Güneyde yer alan 6.90x8.90 m. ebatlarında dikdörtgen forma sahip üçüncü mekan ise, 5 m. uzunluğunda kuzey-güney aksında bir duvar ile ikiye bölünmüştür. Mekânın batı duvarı üzerinde dikdörtgen formlu giriş açıklığı mevcuttur. Kalenin kuzeydoğu yönünde yer alan ve 4.89x4.98 ölçülerinde kale surlarından bağımsız bir burç yer almaktadır. Burcun, iki katlı bir forma sahip olduğu ve deniz yönüne bakan cephesinde bir mazgal açıklığının yer aldığı görülmektedir. Burcun iç mekanına geçiş, güney cephesi üzerinden basit bir giriş açıklığı ile sağlanmaktadır.

Kale içerisinde tespit edilebilen mimari birim, doğu yönde tepe üzerinde doğu-batı yönlü inşa edilmiş kale şapelidir. Şapelin duvar yüzeylerinde kalenin dış cephe surlarında yer alan

formda mazgal pencereleri görülmektedir. Kalenin mütevazı ölçüleri, konumlanışı, mimari detayları ve tespit edilen su sarnıcının küçük hacmi gibi nitelikler göz önüne alındığında, yaşam alanı oluşturabilecek bir yerleşimden ziyade, liman kontrolünü sağlayabilecek ve kale eteklerinde Knidos, Bybassos, Kastabos ve Hygassos (Hydas) gibi önemli ticari limanlara sahip antik kentlere yakınlığı, öncü bir deniz üssü karakteri niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

İnşa malzeme ve teknik açısından incelenen Selimiye kalenin günümüze ulaşabilen sağlam duvarları incelendiğinde, moloz taş dolgu üzerine kırma taş ve kaba yontu taş kullanılarak inşa edilen duvar örgüsüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Tuğla malzemenin irili ufaklı parçalar halinde kırma taş duvarın içinde dolgu malzemesi niteliğinde kullanıldığı görülmüştür. (Foto 8)

Tarihsel süreç içerisinde onarım gören duvarlar üzerinde tuğla malzemenin irili ufaklı parçalar halinde kırma taş duvarın içinde dolgu malzemesi niteliğinde kullanılmasının yanı sıra tuğla malzemenin daha sistemli kullanıldığı fakat bütünlük göstermeyen tuğla parçacıkların çokgen taşların etrafını çerçevelediği “düzensiz kasetleme” ve tümlük gösteren tuğlaların düzgün kesme taşların dört tarafını çerçeveleyen “düzenli kasetleme” duvar örgüsü tekniği görülmektedir. Duvar örgüsü içerisinde Bizans dönemi için karakteristik olan, kireç, kum, çakıl taşı ve tuğla parçalarının birleşiminden oluşan Bizans harcı kullanılmıştır. (Foto 9)

Değerlendirme ve Sonuç

Selimiye Kalesi, Antik çağlarda Caria olarak adlandırılan bölgede, Hisar önü tarihi limanına giden deniz güzergâhı içerisinde öncül bir savunma oluşturan bir savunma mimarisi eserdir. Kale, Antik dönem sınırları göz önüne alındığında Caria bölgesi içerisinde yer alan Bozburun Adasını (Antik Dönem dağlık yarımada anlamına gelen, Loryma (Daraçya) yarımadası) olası bir saldırıya karşı korumak için inşa edilmiş kaleler arasında kilit bir mevzi niteliğinde konumlanmıştır.

Loryma (Bozburun) yarımadası, kentleşme özelliği bakımından incelendiğinde, kuzeyden güneye doğru sıralanan kasabalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Batı yönünde küçük Losta limanının güneydoğu uç noktasını oluşturan yer olan "Hyda" günümüzdeki Selimiye Kalesi mevkiine denk gelmektedir¹⁰. Marmara'dan Doğu Akdeniz'e ve Avrupa'ya kadar yayılım gösteren deniz yollarının kesiştiği stratejik bir noktada yer alan Karia'nın girintili çıkıntılı kıyıları, güneyinde yer alan Likya'dakine benzer olarak çok sayıda doğal ve korunaklı koylara sahip olması ve liman olanağı sunması sebebiyle Geç Antik ve Bizans devirleri yerleşimleri bakımından oldukça zengindir¹¹.

Konumlanışlarındaki bu pozisyonla savunma hattı içerisinde, Bybassos, Hydas ve Knidos gibi önemli merkezlerin öncül savunma hattını oluşturmaktadır. Bahsi geçen antik kentler Liman kent pozisyonunu her dönem muhafaza etmiştir. Bölgenin coğrafi yapısından kaynaklı olarak çok sayıda korunması gereken koy mevcuttur. Tüm bu tarihsel süreç, savunma hattı, coğrafi özellikleri gibi nitelikler dikkate alındığında, Selimiye kalesinin, Batı Anadolu sahil şeridi savunma hattını oluşturan kaleler içerisinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 387'de Karia Satraplığı'na ve M.Ö. 125'te ise Roma Asia Eyaletleri birliğine katılan bölge, bu dönemde oldukça gelişmiş bir deniz ticareti ağına sahip olmuştur. Bu dönemde bölgedeki kalelerin bu ticari aktivitedeki pozisyonu oldukça önem teşkil etmektedir. M.S. 395'te Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ile Bozburun yarımadası bölgesi ve çevresi Bizans hâkimiyeti altına girmiştir¹².

Bu gelişme eşliğinde Doğu Akdeniz ile Adriyatik Denizi'ne kadar olan bölge Bizans İmparatorluğu sınırları olarak belirlenmiştir. Bizans imparatorlarının Ege Denizi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de egemenlik kurmaları da bu dönemde hız kazanmıştır. Bu ayrı egemenlik Akdeniz'de örgütlü bir iç ve dış

¹⁰ Sevin, V., *Anadolu'nun Tarihi...*, s. 153.

¹¹ Serin, U., "Karya'daki Geç Antik...", s.192.

¹² İplikçioğlu, B., *Helen ve Roma Tarihinin...*, s.95.

ticaret ağının oluştuğu anlamına gelmektedir¹³.

M.S. 554 yıllarında İmparator. Justinos Döneminde savunma mimarisinin yapılmasına önem verilmiş, sınır güvenliği çerçevesinde askeri kumandanlıkların bulunduğu özel kaleler inşa edilmiştir¹⁴. Bu dönemde Bizans askeri birliklerinin sadece sınır boylarını korumaya yönelik bir yapılanma özelliği gösterdiği bilinmektedir¹⁵.

Karanlık çağ olarak da anılan M.S. VII. yüzyılda Arap akınları Bizans İmparatorluğunda şehirlerin küçüldüğü, nüfusun azaldığı ve kentlerin “castron” adı verilen küçük ölçekli kaleler etrafında yoğunlaştığı bilinmektedir¹⁶. Bizans sınırlarını tedirgin ettiği bu dönem de önce Batı Anadolu kıyılarında sonra ise tüm imparatorluk sahasında askeri ve idari olarak askeri birlik anlamına gelen “themaların”¹⁷ kurulduğu bilinmektedir¹⁸. Bu gelişmelere paralel olarak M.S. VII. yüzyılda, tıpkı Güllük Körfezini kontrol altında tutan yakın komşusu Iasos gibi Selimiye kalesinin de yer aldığı Bozburun Adası da deniz askeri eyaletinin “thema”sının bir parçası olmuştur¹⁹.

Malazgirt meydan savaşı ardından 1071’de, Türkler Anadolu’ya ilerlemeye başlamıştır²⁰. Bizans’ın askeri sayıca daha üstün olduğu halde mağlup olması ile sonuçlanan muharebe orduda siyasi zaafiyetin olduğunu göstermektedir²¹. Türk akın-

¹³ Serin, U., “Karya’daki Geç Antik...”, s.192.

¹⁴ Diehl, C., *Bizans İmparatorluğunun Tarihi...*, s.38.

¹⁵ Bartusi, M.C., *The Late Byzantine Army, Arms and Society 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, A.B.D. 2015.

¹⁶ Rosser, J.H., *Historical Dictionary of Byzantium*, s.40.

¹⁷ Themalar ile ilgili daha fazla bilgi için Bkz: Charanis, P., *Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor*, *Dumbarton Oak Papers*, 29, 1975; Chrysos, E.K., *The Title Basileus in Early Byzantine International Relations*, *Dumbarton Oak Papers*, 32, 1978; Ostrogorsky, G., *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*, *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959; Patlagean, E., “Economie paysanne” et “feodalite byzantine”, *Annales.Economies, Societes, Civilisations*, C. XXX, Sayı 6, 1975; Pertusi, A., *La Formation Des Themes Byzantins*, Munchen, 1958.

¹⁸ Öztürk, Y., “Timar-Thema Teriminin...”, s.163-164; Bartusi, M.C., *The Late Byzantine...*, s. 27; Rosser, J.H., *Historical Dictionary of Byzantium*, s. 93.

¹⁹ Boldani, D. vd., *Kariada Bir Liman...*, s.42-43.

²⁰ Turan, O., *Selçuklu Tarihi...*, s.7; Rosser, J.H., *Historical Dictionary of Byzantium*, s.98.

²¹ *The Late Byzantine Army, Arms and Society, 1204-1453* – Mark C. Bartusi

ları, Bizans İmparatorluğu egemenlik sahası içerisinde siyasi egemenlik kaosuna sebep olmuş ve sınırları korumak için var olan kaleleri güçlendirmiş ve yeni kaleler inşa ettirmiştir. 1071'den Türk akınlarından korunmak adına Batı Anadolu çevresinde pek çok kale, kule gibi savunma amaçlı eserler inşa edilmiş ve önceden var olan kiliselerin etrafı surlar içlerine alınarak tahkimat arttırılmıştır²². Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde İmparatorluk ve askeri birlikler arasındaki anlaşmazlıklar sebebi bir dizi askeri isyan çıkmıştır²³. Aleksios ordusu 1081'de çıkardığı isyanla Konstantinopolis'in hâkimiyetini kazanmıştır. Bu dönemde kısa bir süre Bizans egemenlik sahasında kalan bölgeler, Türk hâkimiyetine geçmiştir. 1095-1099 yıllarında devam eden I. Haçlı seferi ile Türklerin Batı Anadolu hâkimiyeti de çok kısa sürmüştür²⁴.

Bizans'ın Anadolu'daki hâkimiyet sahasının genişliği, savunulabilmesi ve kontrol edilebilmesi gibi zorlukları da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, Bizans Konstantinopolis'in emperyal sermayesine en yakın bölgeler olan ticaret ve deniz yolunun verimli işlediği, Batı Anadolu'ya odaklandı²⁵.

1081-1118 yılları arasında Komnenoslar döneminde tüm Anadolu'da Türk işgallerine karşı bir savunma ağı meydana getirilmiştir. Bu dönemde İmparatorluğun başlıca imar faaliyetinin sınır savunmasını sağlayabilecek kaleler olduğu görülmektedir²⁶. Bu amaçla kurulan askeri birlikler, X. yüzyılda Bizans ordusunun içinde Konstantinopolis civarında mevzilenen profesyonel hareketli ordularına (*tagmata*) ve *strategos* tarafından yönetilen sivil ve askeri güçleri olan *thema* adlı vilayetlerde yer alan alaylara (*themata*) denilmektedir. *Strategos*'a bağlı bu vilayet orduları askeri kaynaklara gö-

²² Clive Foss, David Winfield, *Byzantine Fortifications*, s. 81.. ; Zeynep Mercan, Aydın İl Tarihi, "Bizans Döneminde Aydın", s.109.;

²³ Bartusi, M.C., *The Late Byzantine...*, s. 54.

²⁴ Necipoğlu, N., "Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda...", s. 14.

²⁵ Nicolle, D., "Before Menteşe...", s.14.

²⁶ Kennedy, H., *Crusader Castles*, s.13-14; Mercangöz, Z.; Akyürek, E., "Yaşam Mekanları ve Mimarlık...", s.24.; Rosser, J.H., *Historical Dictionary of Byzantium*, s.94.

re “*thema*” başına dört bin asker görevlendiriliyordu fakat X. yüzyılda ise bu asker sayısı iki bin kişiye düşülmüştür. XI. yüzyıldan itibaren birlikler farklı etniklerden oluşturulan ücretli profesyonel askerlerden meydana getirilmeye başlanmıştır²⁷.

1204’te merkezi İznik olan Laskarisler, tüm Batı Anadolu’nun tamamını hâkimiyeti altına almıştır²⁸. Laskarisler döneminde toprağa bağlı taşralı asker organizasyonunun geliştirildiği ve özellikle Batı Anadolu da Vatatzes 1222-1254 yılları arasında Menderes vadisi boyunca sınırlarda ve önemli yol güzergahlarında kaleler ve kuleleri içeren savunma mimarisi eserlerinin yapımına önem verildiği bilinmektedir²⁹.

XII. yüzyılın başlarından itibaren ise, askeri ve idari birtakım değişikliklerin gerçekleştiği Bizans topraklarında, mülk sahibi ve köylü kırsalı gibi bir toplumsal farklılaşmaya gidilmiş bu süreç devlet ve köylü kırsalı arasında yeni bir otorite olarak tanımlanan “Bizans’ın Feodalizasyonu” (1204-1453) kavramını doğurmuştur³⁰. Bu bölgelerde hem akınlara önlem olarak hem de köylü kırsalı ve deniz ticaretini kontrol altında tutmak için kaleler inşa etmiştir ki bunun en çarpıcı örneklerinden biri çalışma konumuz olan Selimiye kalesidir. Kalenin modüler mekanların yanyana sıralanması ile oluşturulan topografik planı ve oldukça mütevazı ölçüleri bunu gözler önüne sermektedir.

İlk inşası konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Selimiye Kalesi’nin Bizans dönemine denk gelen XII. ve XIII. yüzyıllar arasında ilk inşasının yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Bu dönemde Batı Anadolu kıyılarına egemen olan Bizans’ın, yörede ve köy tipi kıyı yerleşimlerini geliştirdiği tarımsal üretimi arttırdığı ve artı ürünle deniz aşırı ticaret yaptığını ve ticari limanların korunmasına ayrıcalıklı bir önem verdiği bilinmektedir. Buradan hareketle büyük ölçüde

²⁷ Giros, C., “Bizanslılar ve Savaş...”, s. 340.

²⁸ Shukurov, R., *The Byzantine Turks...*, s.13-14; Freely, J., *The Western Shores...*, s.143; Bartusi, M.C., *The Late Byzantine...*, s. 55.

²⁹ Foss, C.; Winfield, D., *Byzantine Fortifications...*, s. 81.-114-115; Bartusi, M.C., *The Late Byzantine...*, s.47-52.

³⁰ Bartusi, M.C., *The Late Byzantine...*, s. 55.

Selimiye kalesinin Hisarönü körfezinin kontrolü amacıyla inşa edildiği ama esas vazifesinin çevredeki tarımsal arazilerin kontrolünü yürüttüğü düşünülmektedir.

Ayrıca bu tarihsel bilgi ve kalenin incelenen duvar örgüsü içerisinde tespit ettiğimiz, moloz taş dolgu üzerine kırma taş ve kaba yontu taş kullanılarak inşa edilen duvar örgüsünün yanı sıra, kasetli duvar örgüsü duvar tekniği dikkate alındığında kalenin, Bizans dönemine XII. ve XIII. yüzyıllar (Geç Bizans) arasına denk gelen tarih aralığında gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bizans'ın Feodalizasyonu olarak anılan bu dönemde Batı Anadolu kıyılarına egemen olan Bizans'ın, yöre de tarım ekonomisi ve askeri birliklerin ilişkisinden doğan "thema" ları oluşturduğu ve olası kuzeyden gelen Türk akınlara karşı güvenli garnizon alanlar yaratma çabası ile var olan kaleleri onardığı bilinmektedir.

Kaynaklar

- Bartusi, M. C., *The Late Byzantine Army, Arms and Society: 1204-1453*, University Of Pennsylvania Press, A.B.D. 2015.
- Boldani, D. vd., *Kariada Bir Liman Kenti: Iasos* (Çev. Gürkan Ergin), Homer Yayınları, 2004.
- Cangöz, Z., Akyürek, E., *Yaşam Mekanları ve Mimarlık, Kalanlar: 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, Vehbi Koç Yayınları, İstanbul, 2007.
- Charanis, P., *Cultural Diversity and the Breakdown of Byzantine Power in Asia Minor*, *Dumbarton Oak Papers*, 29, 1975.
- Chrysos, E.K., *The Title Basileus in Early Byzantine International Relations*, *Dumbarton Oak Papers*, 32, 1978.
- Diehl, C., *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev: A. Gökçe Bozkurt), İlgı Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Eravşar, O., *Ortaçağ Anadolu Kentleri, Türkler Ansiklopedisi, C. 7*, Yeni Türkiye Yayınları, 334-340.
- Foss, C.; Winfield, D., *Byzantine Fortification*, University of Fouth Africa Pretoria, 1986.

- Freely, J., *The Western Shores of Turkey: Discovering The Aegean and Mediterranean Coasts*, Newyork, 2004.
- Giros, C., Bizanslılar Ve Savaş (10.-13. Yüzyıllar), *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, (Ed. Annie Pralong, Çev. Buket Kitapçı-Bayrı), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, 337-357.
- İplikçioğlu, B., *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kaya, A., "Doğudaki Romanın Bizanslaştığı Devir: I. Justianos Dönemi", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 37 (2), 2013.
- Kennedy, H., *Crusader Castles*, Cambridge University Press, UK, 1994.
- Lawrence, A. W., *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.
- McNicol, A. W., *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Clarendon Press. Oxford, New York, 1997.
- Mercangöz, Z., "Bizans Döneminde Aydın", *Aydın İl Tarihi*, Aydın İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2012, 101-115.
- Necipoglu, N., Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu, *Kalanlar: 12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2007, 16-19.
- Nicolle, D., Before Mentese: South-Western Anatolia at the Time of the Second Crusade, *Menteşe Oğulları Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Adnan Çevik-Murat Keçiş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, 13- 35.
- Ostrogorsky, G., *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*, Dumbarton Oaks Papers, 13, 1959.
- Owens, E. J., *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (Çev. Cana Nilsel), Homer Kitabevi, İstanbul 2000.
- Öztürk, Y., "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı ile Mukayesesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 31, 2013, 157- 208.
- Patlagean, E., "'Economie Paysanne' et 'Feodalite Byzantine'", *Annales Economies, Societes, Civilisations*, XXX (6), 1975.
- Pertusi, A., *La Formation des Themes Byzantins*, Munchen, 1958.

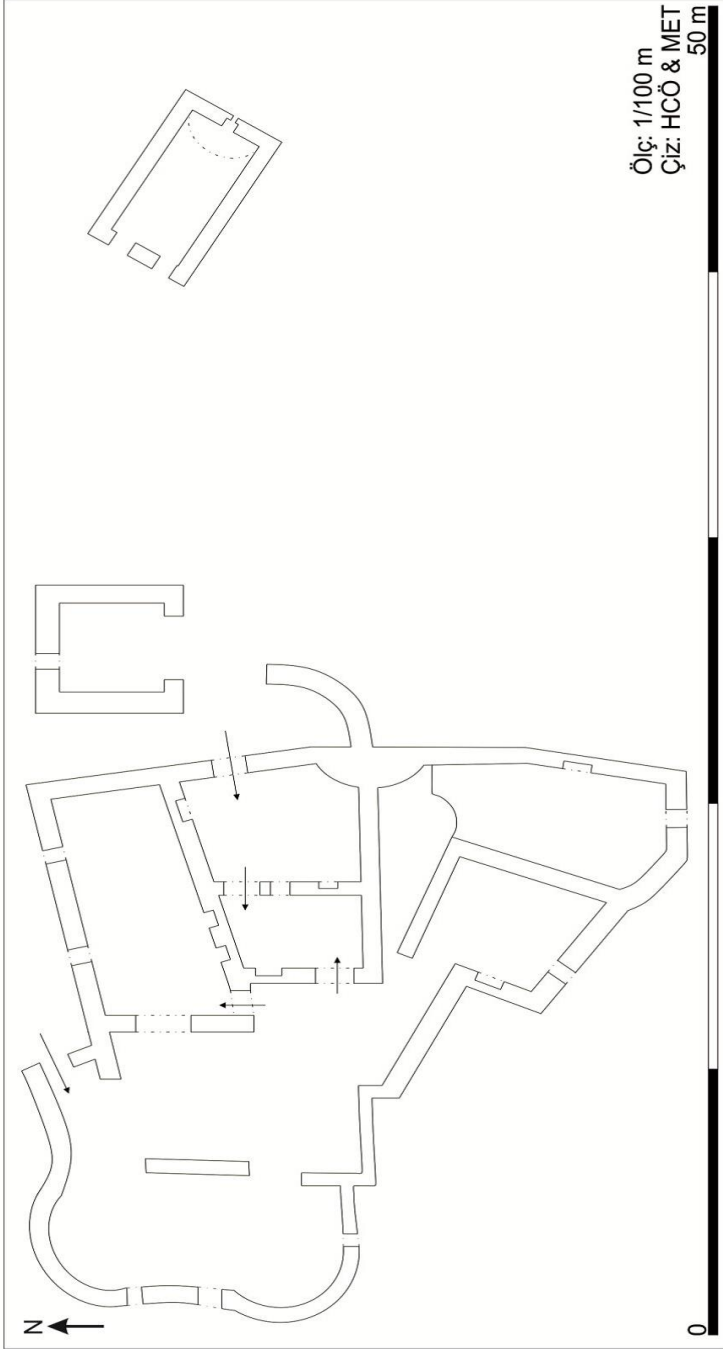

- Rosser, J. H., *Historical Dictionary of Byzantium*, The Scarecrow Press, UK, 2012.
- Scranton, R. L., *Greek Walls*, The American School of Classical Studies at Athens, Massachusetts Harvard University Press, Cambridge, 1940.
- Serin, U., "Karya'daki Geç Antik Ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *METU İFA*, 30 (1), 2013, 191-211.
- Sevin, V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.
- Shukurov, R., *The Byzantine Turks 1204-1461*, Description: Leiden Bilil, 2016.
- Tanyeli, U., *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Eorim Süreci*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1987.
- Turan, O., *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Çizim ve Fotoğraflar

Foto 1: Marmaris Selimiye Kalesi Uydudan Görünüşü

Çizim: Marmaris Selimiye Kalesi Vaziyet Planı

Foto 2: Kalenin kuzey yönünden görünüşü

Foto 3: Kalenin güney yönden görünüşü

Foto 4: Kalenin batı yönden görünüşü

Foto 5: Kalenin doğu yönden görünüşü

Foto 6: Kalenin iç düzenlemesinden görünüş

Foto 7: Kalenin iç mekânından görünüş

Foto 8: Kalenin duvar örgüsünden görünüş

Foto 9: Kalenin doğu yönünde yer alan kule

